

**ytterstadens
gröna rum**

I trädgårdsstäderna lades stor vikt vid gestaltningen av gaturummen. Ofta fick de boende i uppdrag att plantera var sitt träd, vilket bidrog till att ge gatorna den karaktäristiska allékaraktär som än idag är bevarad. Vy från Sockenvägen i Gamla Enskede. Foto: Josefine Bolander, 2008, SSM. (Bilden är beskuren.)

När Stadsmuseet inventerar ytterstaden är det inte bara husen som berättar om Stockholms bebyggelsehistoria. Lika viktiga är de planerade mellanrum med parker och grönstråk som har stor betydelse för upplevelsen av stadsdelarna och som utgör viktiga oaser för de boende. Men vad kännetecknar då de gröna mellanrummen? Följande nedslag i historien om parker och grönstråk i ytterstaden kan ge oss svar på den frågan.

Artikelförfattare: Christina Andersson, Per Olgarsson & Lisa Sarban

Gamla Enskedes »krokar« vidgar sig ofta till gröna allmänningar i kvarterens mitt. Tyvärr har en hel del av dessa oaser i Stockholms trädgårdsstäder växt igen, andra vårdas alljämt och används för lek- och fritidsaktiviteter. Bilden visar Tistelkroken i kvarteret Krattan och Tisteljärnet. Foto: Josefine Bolander, 2008, SSM.

Grönska som en planerad del av staden är en relativt sen företeelse i Stockholm. Först under det sena 1800-talet då stenhusbebyggelsen växte, började man ställa krav på att promenadstråk och parker skulle anordnas. När Stockholm under tidigt 1900-tal växte utanför tullarna var därför grönskan ett självklart inslag i planeringen. Efter tyska och engelska förebilder började man anlägga trädgårdsstäder, med villor på lummiga tomter och med stadsplaner som anpassades till terrängen. Gatorna drogs i mjuka kurvor, stadsdelarna försågs med många stora och små gröna mellanrum. I Gamla Enskede, den allra första trädgårdsstaden, sparades en naturlig skogsbacke i mitten av

området – Margaretaparken.

Även stadsdelens kvartersindelning planerades med tanke på grönskan. I kvarterens inre drogs gröna och skyddade promenadstråk genom bebyggelsen, så kallade »krokar«. Stadens plan för grönskan i Gamla Enskede, »skelettplanen«, angav att tomterna skulle omgärdas av klippta häckar av en viss höjd och med en viss växtsort. De boende kunde välja mellan hagtorn, sibirisk ärtbuske och liguster. Staket eller plank fick däremot inte förekomma. Regler angav även hur tomterna skulle disponeras; med prydnadsväxter, grönsaksodlingar och fruktträd.

Hus i park i stället för park i stad

När funktionalismen slog igenom på 1930-talet förändrades synen på

grönytorna. Reaktionen mot de osunda miljöerna i stenstaden blev för funktionalisterna att bygga hus i naturlandskap. I förorter som Hammarbyhöjden, Traneberg och Abrahamsberg placerade man istället husen direkt i terrängen så att hela landskapet blev till en sorts park. Den naturliga grönskan och topografin sparades. Byggnaderna stod gärna fritt, omgivna av gräsmattor, tallar och bergsknallar.

Stockholmsskolan

Den parkgestaltning som växte fram i Stockholm från 1930-talet och framåt kallas ofta för Stockholmsskolan. Perioden har setts som en guldålder för svensk landskaps- och parkplanering. Förgrundsgestalter var stadsträd-

gårdsmästaren Holger Blom och hans mångåriga medarbetare Erik Glemme. Under 1940- och 50-talet tillkom många nya stadsdelar som präglades av Stockholmsskolans ideal. I söderort uppfördes bl.a. Årsta, Hökarängen och Västertorp. Väster om innerstaden tillkom Blackeberg och andra stadsdelar kring Vällingby.

Nu var grönskan inte längre ett komplement till bebyggelsen, utan istället en naturlig och helt integrerad del av stadsbilden. Ytterstaden skulle luckras upp av gröna kilar som löpte mellan och inuti stadsdelarna. Kilarna skulle bevara sin naturlighet, men samtidigt utformas som parker efter de olika behov som invånarna hade. Man uppförde plaskdammar för de minsta, sportanläggningar för ungdomen samt noggrant placerade parkbänkar för de äldre. För de kulturella behoven anlades friluftsteatrar och platser för evenemang av olika slag. Äldre kulturvärden bevarades genom att anlägga parkerna i anslutning till fornlämningar och befintlig

Grönstråken i 1950-talets stadsdelar flyter ofta samman med bostadsgårdarna mellan husen. I kvarteret Engelsmannen i Blackeberg finns dessa lamellhus, placerade i en kuperad terräng med berg i dagen och sparade högresta tallar. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

bebyggelse som torp eller gårdar. En central tankegång var att de gröna mellanrummen skulle kunna användas dagligdags av de boende. Man drog bilfria gångvägar genom grönstråken, så att vägen från bostad till skolor och centrum blev trafiksäker, omväxlande och naturskön. Stockholmsskolan ansåg

att Mälardalen var särskilt lämpat för att omvandlas till »naturpark« på detta sätt.

Rekordårens grönstråk

Under början av 1960-talet fortsatte Stockholmsskolan att prägla planeringen, även om bebyggelsens skala växte.

Lekplatserna i 1950-talets stadsdelar anlades gärna i de gröna parkerna, nära bostadshusen. Kvarteret Landstingsmannen i Bagarmossen med ursprungliga gungställningar och trästaket. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

I Bredäng i sydvästra Stockholm uppfördes 36 likadana skivhus, som fristående skulpturer i det kuperade landskapet. Byggnaderna placerades runt ett vidsträckt och varierat inre grönstråk, med parker, gräsytor och skogspartier. För barnen uppfördes en parklek med plaskdamm, och på en kulle placerades en spiralformad bana som vintertid vattnades för kälkåkning. På ett tidstypiskt sätt försågs landskapet med stora och små skulpturer. Norr om Bredäng lämnades terrängen obebyggd. Detta gav de boende tillgång till orörd natur, samtidigt som vyn från Mälaren förblev intakt.

Åren kring 1970 förändrades idealen. Man tyckte att tidigare förorter varit för glesa, för otydliga – för litet »stad« och för mycket »land«. Stadsdelarna på norra Järvafältet, som t.ex. Akalla, präglades av detta synsätt. Istället för fritt placerad bebyggelse uppförde man

nu slutna kvarter kring gröna innergårdar. Grönstråken mellan kvarteren blev oftast smala gräsytor med planterade träd. Som kompensation för tätheten sparades Järvafältet i söder utan ny bebyggelse. Närheten till detta naturområde gör tillsammans med de omsorgsfulla inre grönytorerna att Akalla än idag uppfattas som en lummig stadsdel.

Efter rekordåren och miljonprogrammet fortsatte planeringen att förskjutas mot stadsmässighet. Nu blickade man tillbaka mot den traditionella staden med sina avgränsade parker. Minneberg, som stod färdigt 1987, är ett uttryck för detta.

Grönstråken idag

På 2000-talet växer Stockholm och många grönytor förtätas med bostadshus, vilket leder till att boendekvaliteter och kulturhistoriska värden riskerar att

försvinna. Det är därför viktigt att förtätningarna utförs på rätt sätt och på rätt platser, så att den noggrant planerade balansen mellan hus och grönska bevaras. Vår förhoppning är att ytterstadsprojektets inventeringar kan bidra till att detta sker, så att även kommande generationer kan njuta av de gröna mellanrummen i staden utanför tullarna.

Källor:

Andersson, Thorbjörn, *Utanför staden. Parker i Stockholms förorter*, Stockholm 2000
 Asker, Bertil, *Stockholms parker. Innerstaden*, Stockholm 1986
 Loo, Marianne, *Enskede Årsta Hembygdsförening. Enskede 100 år 1907–2007*, Stockholm 2007
 Markelius, Sven m.fl., *Det framtida Stockholm – riktlinjer för Stockholms generalplan*, Stockholm 1945
 Roos, Britta och Gelotte, Hanna (red.), *Hej bostad – om bostadsbyggande i Storstockholm 1961–1975*, Stockholm 2004
 Stavenow-Hidemark, *Villabebyggelse i Sverige 1900–1925*, Lund 1971
 Söderström, Göran m.fl., *Stockholm utanför tullarna. Nittiosju stadsdelar i ytterstaden*, Stockholm 2003

Slingrande gångvägar i ett grönstråk som leder tvärs igenom Blackeberg och vidare ut mot Grimstaskogen. Foto: Johan Stigholt, SSM, 2008.

Vid Sibeliusgången, Akallas centrala gågata, löper Järvafältet upp som en grön kil och möter stadsdelens »rygggrad« av höghus. Vid gatan finns flera anlagda parker. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

Bredäng är kanske Sveriges bästa exempel på idén om hus-i-park. I mitten av den inre grönytan finns stora öppna gräsmattor, kantade av skogsdungar och gångvägar. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

Minnebergsparken från 1980-talet är ett bra exempel på den postmoderna periodens grönytor med sin strikta och närmast barockartade utformning. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

Ovan: När 1930-talets planerare formade sina stadsplaner fick naturen med sol, ljus och grönska tränga in mellan husen. I kvarteret Blåvingen i Hammarbyhöjden har smalhusstadens mellanrum blivit en gemensam trädgård. Foto: Josefine Bolander, SSM.

Höger sida, ovan: I stadsdelar som Riksby tog man ofta hänsyn till äldre bebyggelse och fornlämningar när man anlade de nya parkerna. Norrby Båtmanstorp är idylliskt beläget, inbäddat i grönskan bland 1940-talshusen. Foto: Johan Stigholt, SSM

Höger sida, mitten. Nära Bredängs centrum finns Bredängsparken som har upp-rustats på senare år men ändå behållit de flesta av de ursprungliga kvaliteterna i utformning och detaljer. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

Höger sida, nedan: I Akalla kontrasterar den täta kvartersbebyggelsen mot det öppna Järvalandskapet. Foto: Johan Stigholt, 2008, SSM.

